Dr Zorica Mršević[1]
Mr Svetlana Janković[2]

Originalni naučni rad
UDK 355.11-055.2

UČEŠĆE ŽENA U ORUŽANIM SNAGAMA SAVREMENOG DOBA

Apstrakt

U tekstu se izlaže učešće žena u savremenim oružanim snagama kao globalna pojava sve većih razmera koja sve više menja vojske. Konstatuje se da od kada su žene počele sedamdesetih godina dvadesetog veka da ulaze u vojsku sa punim vojnim, profesionalnim statusom, tako da je istorijski obrazac maskulinog ekskluziviteta oružanih snaga doveden u pitanje. Ovaj proces je po jednim skepticima transformacija čak dublja od uvođenja nuklearnog oružja, a po drugima potencijalno pretećeg karaktera za nacionalnu odbranu. U tekstu se izlaže istorijat žena u vojskama, njihovo učešće u oružanim snagama svetskih ratova dvadsetog veka, kao i pojedinačna iskustva zemalja sa istaknutom proporcijom žena u sastavu svojih oružanih snaga, američko, švedsko i izraelsko iskustvo. Konstatuje se da žene u sastavu savremenih oružanih snaga sveta ne predstavljaju više privremenu promenu. Ma kakav ponegde još uvek bio neravnopravan status vojnikinja, ma kako profesionalno segregirane i kulturološki diskriminisane, žene više nisu zanemarljive u vojnoj organizaciji. Njihove uloge se sve više šire, do ukidanja poslednjih zabrana učešća žena u borbenim dejstvima.

Ključne reči: *Žene u vojsci, žene u svetskim ratovima dvadesetog veka, američko, švedsko, izralesko iskustvo, doprinosi povećanom učešću žena u vojnoj profesiji.*

1. Uvod

Zakoni savremenog doba u nizu zemalja menjaju situaciju tradicionalnog odsustva žena u oružanim snagama, doprinoseći svojom normativnom snagom otvaranju vojnih vrata ženama, bilo da se radi o antidiskriminativnoj regulativi tržišta rada, ili promeni od obavezno regrutovane ka dobovoljnoj vojsci. Iza tih zakonskih odredaba stoje

[1] Naučna savetnica, Institut društvenih nauka, Beograd, e-mail: zmrsevic@idn.org.
[2] Potpukovnica, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, e-mail: svetlana.jankovic@mod.gov.rs.

određene potrebe, npr. iskustva drugih zemalja pokazuju da su zahtevi za vojnim osobljem najvažniji faktori povećanog vojnog angažovanja žena, uporedno sa kulturološkim (zakonima regulisanim) vrednostima jednog društva koje podržavaju rodnu ravnopravnost. Potreba vojske za osobljem je bila pokretačka snaga koja stoji iza širenja vojne uloge žena kroz istoriju mnogih zemalja širom sveta, ali zakoni koji podržavaju rodnu ravnopravnost takođe doprinose i verovatno će imati sve veći uticaj u budućnosti na vojnu inkluziju žena. U Sjedinjenim Američkim Državama u 1973. vojska je sve više trpela nedostatak kvalifikovanih muškaraca a Kongres je usvojio Amandman o jednakim pravima 1972. Obe te okolnosti direktno su doprinele otvaranju vrata vojne služne za žene u toj zemlji. Za razliku od mnogih evropskih zemalja nedavno proširenje uloga žena u oružanim snagama u Južnoj Africi nije se dogodilo zbog nedostatka kvalifikovanih muškaraca, ni zbog pretnje naciji, niti prebacivanja na dobrovolji sastav i promenjenoj definiciji karaktera misije vojske. Pokretačka snaga od 1994. su bile zakonodavne promene koje su se odnosile na dosledno zakonsko regulisanje rodne ravnopravnosti, što je koincidentalno pratilo i zakonsko prebacivanje na dobrovoljne snage i na misiju oružanih snaga fokusiranu na mirovne operacije, humanitarnu pomoć i refokusiranje oružanih snaga na delovanje u unutrašnjim stvarima zemlje.[3]

Muškarci su bili tradicionalno, i u mnogim slučajevima još uvek su većinski, vojnici, vatrogasci, građevinski radnici, ministri, direktori, ambasadori. Ali jedna situacija je kada žene uđu u zanimanja u kojima je prethodno dominirao muški sastav, a sasvim druga je da uđu u profesionalni domen u kome je maskulinitet centralni deo ili definicija zanimanja. To su poslovi kod kojih su zahtevi za "muškim" atributima kao što su hrabrost, fizička snaga i samopouzdanje često upotrebljavani kao argument za isključivanje i/ili marginalizaciju žena. Ovo se dešava u mnogim zanimanjima, ali je mali broj tih zanimanja u kojima je već i sama muškost, tj. svi njegovi tradicionalni aspekti, smatrani da su od suštinskog značaja za sposobnost obavljanja konkretnog posla u toj oblasti, kao što je slučaj sa oružanim snagama.[4]

Činjenica je da su oružane snage svuda u svetu tradicionalno najvećeg, i do skora, gotovo isključivo muškog sastava, što ponegde još uvek ide do potpunog rodnog ekskluziviteta. Čak i sa sve većim brojem žena u sastavu savremenih oružanih snaga i njihovim dokazanim sposobnostima za obavljanje velikog broja, ako ne i većine vojničkih zadataka, vojska ostaje

[3] L. Heinecken, „Affirming Gender Equality: The Challenges Facing the South African Armed Forces", *Current Sociology* 5/2002, 715–728.

[4] H. Melissa, *Camouflage Isn't Only for Combat: Gender, Sexuality, and Women in the Military,* New York University Press, New York – London 1998.

jedan od najupornijih prototipova muške društvene institucije[5] koja se i dalje najčešće povezuje sa stereotipno shvaćenim "muškim" aktivnostima, npr. ratnim operacijama, upotrebom oružja, odbrani granica i oružanim borbama.[6] I ratni sukobi su obično definisani kao muške aktivnosti za koje su neophodne visoko cenjene maskuline (muške) osobine.[7] Bez obzira na dužinu vremena koje je već prošlo od kada su žene dobile osnovna socijalna i politička prava i sve više postajale deo javne profesionalne sfere, one nisu istom dinamikom postigle javne pozicije moći i nisu postale ravnopravni deo tipično muških institucija, kao što su npr. oružane snage. Ali, što je duže prisustvo žena u oružanim snagama od njihovog početnog pristupa vojnoj karijeri, to je viši nivo rodne vojne inkluzivnosti i pristup novim generacijama vojnikinja je olakšan.

2. Žene u oružanim snagama svetskih ratova dvadesetog veka

Postoji širok konsenzus da je Prvi svetski rat onaj trenutak koji predstavlja prekretnicu u smislu vojnog učešća žena. Oko 33.000 žena služilo je u američkim oružanim snagama u Prvom svetskom ratu. Od toga je njih 20.000 bilo u trupama medicinskih sestara pri vojsci i mornarici, mada interesantno, nije se službeno smatralo da su one u regularnom sastavu, ni redovne vojske, niti mornarice. Situacije tokom Prvog svetskog rata tj. različite prakse regrutovanja i vojne službe u Nemačkoj i Velikoj Britaniji, daju interesantne primere društvene konstrukcije vojnih uloga žena. Nemačka, za razliku od Britanije i drugih zemalja, nije manjak vojno sposobnih muškaraca rešavala oslanjanjem na regrutovanje žena u velikim razmerama i angažovala je žene za poslove koji su eksplicitno označeni kao civilni. Iako su mnoge žene nosile uniforme, bile pod vojnom komandom i obavljale funkcije koje se smatrale vojnim kada su ih obavljali muškarci, ipak su ih u Nemačkoj smatrali civilima. Jasno je da je u oba svetska rata postojala kod Nemaca duboka istorijska i kulturna odbojnost prema angažovanju žena u vojne svrhe. Taj nemački obrazac odbijanja prisustva žena u oružanim snagama u bilo kom sem u marginalnom, poželjno civilnom kapacitetu, važan je momenat da bi se shvatilo dugotrajno isključivanje žena iz vojnih pozicija u savremenom Bundeswher-u sve do 2000. godine.

[5] M. W. Segal navodi da je vojska možda najviše prototipski muška od svih društvenih institucija. M.W.Segal, „Women's Military Roles Cross-Nationally: Past, Present, and Future", *Gender and Society* 9/1995, 758.

[6] O. Hauser, „We Rule the Base Because We're Few: Lone Girls in Israel's Military", *Journal of Contemporary Ethnography* 6/2011, 623–651.

[7] H. Carreiras, *Gender and the Military A Comparative Study of the Participation of Women in the Armed Forces of Western Democracies,* Department of Political and Social Sciences European University Institute, Florence 2004.

U Velikoj Britaniji, žene su se dobrovoljno javljale i bile regrutovane i u civilnu i u vojnu službu. Tokom rata, mogle su da budu angažovane na sve većem broju pozicija, uključujući i neke netradicionalne, poput popravki vojnih vozila u mehaničarskim radionicama, transporta robe i podataka, radarske službe i protivvazdušne odbrane.[8] Ali su uniformisane žene još uvek imale status neborkinja i kao linija razdvajanja između boraca/kinja i neboraca/kinja uglavnom se smatralo upotreba (otvaranje vatre iz) vatrenog oružja. Žene su shodno tom shvatanju, obavljale sve poslove u vezi sa paljenjem protivavionskog oruđa, osim stvarnog ispaljivanja: prenosile su municiju, čistile i održavale, pa čak i punile oruđa, ali ipak, njihovo delovanje je ograničeno na pripremu i kontrolu otvaranja vatre i da bi se nastavio ženski status neboračkog osoblja, one nisu smele da pucaju iz oruđa koje su napunile. Bilo je potrebno da to uradi muškarac[9] čime se navodno sprečavalo da, kako se tada smatralo, one "pogube same sebe".[10] Ratna propaganda je, doduše, pozivala žene da prihvate, za njih tada nepoznat rad u okviru oružanih snaga. Ali ne treba ispustiti iz vida da su ovi apeli bili deo nacionalističkog i militaričkog diskursa koji je po svojoj prirodi takav da nikada ne menja, već naprotiv, ojačava i po potrebi, ponovo uspostavlja patrijarhalne rodne odnose ženske podređenosti. To je dovelo da su te novoosvojene uloge žena u oružanim snagama bile samo na određeno vreme trajanja.[11] Ovi korpusi žena su rekonstituisani tek kasnije, sa pojavom Drugog svetskog rata, ali tada u znatno povećanom broju. Poznato je i iskustvo britanske Women's Land Army, kako se zvala civilna služba uniformisanih žena regrutovanih da obavljaju poljoprivredne poslove na selu pod vojnom komandom i obezbede proizvodnju hrane u situaciji dok su muškarci masovno bili regrutovani u vojsku.[12] Ovo iskustvo se nastavilo i u Drugom svetskom ratu još u većem obimu, bazirano na dobrom iskustvu iz prethodnog rata.[13]

Slučaj SSSR-a bio je u to doba prilično izuzetak jer su tamo žene činile isključivo ženski borbeni bataljon, poznat kao "Bataljon smrti". Uspostavljanje ovog bataljona 1917. godine koga je formirala privremena Vlade bio je prvi slučaj u modernoj istoriji u kojoj su žene služile u borbenoj jedinici načinjenoj samo od žena. Svrha ovog bataljona bila je

[8] N. L. Goldman, *Female Soldier: Combatants or Non-Combatants? Historical and Contemporary Perspectives*, Greenwood Press, Westport 1982.

[9] W. M. Segal.

[10] N. L. Goldman, R. Stites, „Great Britain and the World Wars", *Female soldiers-combatants or noncombatants?: Historical and contemporary perspectives* (ed. N. L. Goldman), Greenwood, Westport 1982, 30.

[11] H. Carreiras.

[12] A Brief History of the W.L.A, *http://www.appletreelane1940shop.uk/womens-land-army-wla-2-c.asp*, 19.01.2017.

[13] The Women's Land Army, *http://www.historylearningsite.co.uk/world-war-two/world-war-two-in-western-europe/britains-home-front-in-world-war-two/the-womens-land-army/*, 19.01.2017.

da pruži vojnicima primer patriotizma i da kao model vojničke hrabrosti i sposobnosti služi kao osuda muškog dezertiranja i njihovog bratimljenja sa neprijateljem. I u savremeno doba predstavljanje naoružanih žena marketinški je često slično upotrebljavano kako bi se mobilisali muškarci za borbu. Predstava revolucionarki u drugoj polovini dvadesetog veka u Africi, Aziji ili Latinskoj Americi, koje nose dete u jednoj ruci i pušku u drugoj, kao savremeni eho ove prakse, bila je korišćena za promociju mobilizacije muškaraca za oružani sukob. Implicitna poruka ovih slika – da "ako se čak i žene bore ..." – bile su oblik moralne ucene muškaraca da stupe u vojnu službu, ali je takođe imala ulogu eksplicitne demonstracije odlučnosti jedne nacije na samoodbranu.

U Drugom svetskom ratu, nedostatak muškaraca i izveštaji o dragocenim učincima žena u oružanim snagama drugih zemalja, naveli su SAD da postepeno uključe oko 350.000 žena u svoje vojne aktivnosti. Napad na Perl Harbor je rezultirao stvaranjem Pomoćnog korpusa ženske armije.[14] Žene su obično služile na poslovima zdravstvene nege i administracije, koji su u stvari bili uglavnom slični sa tadašnjim radom žena u civilu, ali takođe one su služile i u svim ostalim, za žene netipičnim neborbenim poslovima (zadacima). Tih 350.000 žena koje su služile u Drugom svetskom ratu, smatrane su tada samo privremenom podrškom da bi se oslobodilo što više muškaraca za borbu i omogućile vojnim vlastima da ih angažuju u borbenim dejstvima.[15] Primer II svetskog rata je postojanje Američke službe pilotkinja[16] uz napomenu da su ove žene upravljale vojnim avionima, 38 njih su poginule na službenoj dužnosti, ali su tretirane kao civili. Kongres im je odobreno status (i privilegije) vojnih veteranki 1977. godine, što je interesantan primer rekonstrukcije društvenog statusa u skladu sa sadašnjim vrednostima.[17]

U Italiji, Musolinijeva vlada je 1944. stvorila *Servizio Ausiliario Femminile* (SAF), koja je uključivala i do 5.000 članica. Stvaranje ovog korpusa sastavljenog samo od žena, prvog i jedinog u istoriji italijanskih oružanih snaga, rezultat je spontanog procesa mobilizacije, iniciran od strane partijske baze na nivou provincija. Prema pravilima, ove žene su mogle samo da obavljaju svoje funkcije u nenaoružanim službama podrške. Pad fašističkog režima u aprilu 1945. godine označio je i kraj ove kratke ženske italijanske vojne epizode, koja je u to doba bila smatrana jednom od grešaka tog rata.

---

[14] WAAC – *the Women's Army Auxiliary Corps* i Rezervnog sastava žena pri mornarici SAD-a *Women Accepted for Volunteer Emergency Service* (WAVES)

[15] M.C. Harrell, L.L. Miller, *New Opportunities for Military Women Effects Upon Readiness, Cohesion, and Morale*, Rand, Santa Monica 1996.

[16] The American WASPs - Women's Airforce Service Pilots.

[17] W. M. Segal.

Kao što je bilo i tokom Prvog svetskog rata, prisustvo žena je posebno bilo značajno u oružanim snagama Sovjetskog Saveza. U Drugom svetskom ratu je učestvovalo oko 1,5 miliona žena, 800 hiljada od tog broja su bile angažovane na borbenim zadacima u Crvenoj armiji Sovjetskog Saveza. Sovjetski Savez je bio spremniji da koristi žene nego bilo koja druga država, ponajpre zbog ogromne potrebe za ljudstvom, ali i uz značajnu ideološku podršku komunističke ideologije rodne ravnopravnosti. Zbog nedostatka muškog ljudstva i proširenja sukoba, milion i po žena su regrutovane da služe u svim funkcijama i na svim pozicijama svih rodova, uključujući i pešadiju, oklopne jedinice, artiljeriju i protivvazdušnu odbranu. Ipak, ne treba smetnuti s uma da su one činile mali deo u odnosu na ceo tadašnji sovjetski vojni personal, oko 2 do 3 procenta. Kao i žene u drugim državama, mnogo njih je služilo ili na administrativnim položajima ili kao medicinsko osoblje – uglavnom su bile medicinske sestre i doktorke.[18] Učešće žena SSSR-a u borbenim zadacima bilo je sve do Zalivskog rata, jedini veliki primer učešća velikog broja žena u borbenim dejstvima u redovnom međunarodnom ratu.

U Velikoj Britaniji[19] je 1943. godine bilo više od 450.000 žena u oružanim snagama, od kojih su njih 125.000 između 1941. i 1945. godine bile regrutovane za vojnu službu, što je predstavljalo 9,6% od ukupnih vojnih snaga. Ovo je bila jedna od retkih zemalja, zajedno sa Nemačkom, Sovjetskim Savezom i kasnije Izraelom, koja je u vreme rata pokrenula sistem opštenacionalnog regrutovanja žena. Druge zemlje, kao što su Kanada, Francuska ili Nemačka, su takođe koristile žene u svojim oružanim snagama, ali u ograničenijem broju i ne po sistemu obavezne regrutacije.

3. Prakse i iskustva uključivanja žena u oružane snage

Opšti trend povećanje prava žena u tom periodu odrazio se i na promene u politici prema angažovanju žena u vojsci. Proširenje učešća žena u civilnoj radnoj snazi je postao globalni društveni trend.[20] Od 1970-ih, rodna diskriminacija je svuda kritički dovedena u pitanje i učešće žena na tržištu rada se brzo proširilo. Istovremeno, stavovi vojnih lidera prema ženama vojnicima su se takođe menjali, pa je npr. još 1970-te, vojni establišment u SAD još uvek bio nevoljan da se žene upisuju na vojne akademije, što se vrlo brzo promenilo, već 1972. godine. Upravo je Amerika postala primer usmešne prakse angažovanja žena, pre svega na zemlje članice NATOa, pa i na niz drugih zemalja svih kontinenata.

[18] M. Van Creveld, „The Great Illusion: Women in the Military Millennium“, *Journal of International Studies* 2/ 2000, 429-442.
[19] M.C. Harrell, L.L. Miller.
[20] D. S. Hong, „Women in the South Korean Military“, *Current Sociology* 5/2002.

3.1. Američko iskustvo

Smatra se da je istorija žena u vojsci SAD-a stara koliko i sama Amerika,[21] ali je vojna služba u Americi bila dugo namenjena samo muškaracima. Žene trenutno čine oko 13% vojske Sjedinjenih država. Nesumnjivo je da su žene ne samo uspešno prodrle u vojnu hijerarhiju na mesta na kojima bi ih bilo teško zamisliti pre samo deset godina, već i da su na tim mestima dokazale da imaju sposobnosti neophodne da budu angažovane i na komandim pozicijama u oružanim snagama.

Veliki broj žena je u Sjedinjenim Američkim Državama služio u oružanim snagama tokom Drugog svetskog rata. Treba napomenuti da su žene služile u svim rodovima izuzev u direktnoj borbi i radile su i za civilna zanimanja na neobičnim zadacima, npr. na pakovanju padobrana,kao avio mehaničarke i artiljerijske instruktorke. Iako su žene i dalje bile grupisane u nekoliko radnih kategorija, ratna neophodnost otvorila je za njih i druge poslove. Tokom rata, potreba za osobljem je bio glavni faktor u širenju uloge žena, ali isto tako značajan doprinos imale su i patriotske želje žena da doprinesu ratnim naporima svoje zemlje, kao i njihov pritisak da se njihovi ratni doprinosi službeno ozvaniče.

Posle rata, dovedena je u pitanje buduća uloga žena u vojsci. Iste godine kada je predsednik Truman omogućio rasnu integraciju, Kongres je 1948. godine usvojio i Zakon o integraciji žena u oružanim snagama (Women's Armed Services Integration Act)[22], koji je po prvi put omogućio ženama da budu profesionalni vojnici, ali je istovremeno postavio i veoma specifična ograničenja za žene. One nisu mogle da sačinjavaju više od 2% od ukupnih broja regrutovanih vojnika. Procenat žena oficira nije smeo da iznosi više od 10% činova. Nijedna žena nije mogla biti na komandnom položaju, steći čin generala, niti imati stalni čin viši od

[21] Žene su se borile često maskirane kao muškarci u regularnim jedinicama. U Prvom i Drugom svetskom ratu, žene su služile u različitim kapacitetima, i najčešće su bile angažovane kod kuće u SAD kako bi se oslobodili muški članove vojske za službu u inostranstvu. „What is the womens armed service integration act", *http://www.wisegeek.com/what-is-the-womens-armed-services-integration-act.htm,* 19.01.2017.

[22] The Women's Armed Services Integration Act je usvojen 1948. godine i potpisan od strane predsednika Trumana. To je zakon koji se smatra pravnom prekretnicom jer je ženama po prvi put zakonski dozvoljeno da služe kao redovne pripadnice oružanih snaga SAD. Zakon je odredio da za njih važe isti propisi koji važe za sva vojna lica, kao i da imaju pravo na iste pogodnosti, uključujući i boračka davanja namenjena veteranima. Pre usvajanja tog Zakona o integraciji žena u oružane snage, žene su mogle da služe u vojsci samo u vanrednim situacijama, i tada obavezno samo u specijalnim jedinicama namenjenim samo za žene. Jedine žene prihvaćene u vojsci za redovnu službu su bile medicinske sestre, koji su služile i u ratu i u miru. Žene u vanrednim situacijama nisu mogle da služe na većini pozicija namenjenih muškarcima, i čim bi kriza bila završena, one su otpuštene, često bez ikakvih nadoknada. *http://www.wisegeek.com/what-is-the-womens-armed-services-integration-act.htm,* 19.01.2017.

potpukovnika. Ovaj zakon je takođe izričito zabranio ženama da dobiju zaduženja na avionima ili plovilima angažovanim u borbenim misijama.

U protekle četiri decenije postepeno su se u američkoj vojsci otvarala vrata za žene. Čuveni dvoprocentni "stakleni plafon", ograničenje da žene nisu mogle sačinjavati više od dva posto od ukupnog broja regrutovanih snaga i određena ograničenja vezana za unapređenje u službi, su ukinuti 1967. godine. Tek su 1970. žene počele da postepeno budu angažovane kao integrisane članice oružanih snaga, te ranije, gotovo potpuno ekskluzivno muške vojne organizacije.

Iz takve ideologije rodnih podela koja vojnu službu tretira kao domen muškaraca, a muškost kao neophodnu osobinu na osnovu koje muškarci postaju vojnici, proizilaze i institucionalne i međuljudske barijere za žene u oružanim snagama.

Korpus za obuku rezervnih oficira[23], 1972. godine je otvoren za žene. Prva žena je primljena 1976. godine u Vojnu akademiju SAD-a Vest Point. Ženama u mornarici je 1978. godine omogućena služba na neborbenim brodovima, ukinut je poseban Armijski korpus žena, a njegove pripadnice su raspodeljenje u druge korpuse zajedno sa muškarcima.

U kasnim 1970-im i ranim 1980-tim godinama, američka vojska je eksperimentisala sa integrisanom osnovnom obukom polova, što podrazumeva da su žene i muškarci zajedno dobijali osnovnu vojnu obuku. Blokovi spavaonica su bili odvojeni, ali na nivou odreda, žene i muškarci su zajedno obučavani. Godine 1983. vojska SAD-a je vratila osnovnu vojnu obuku odvojenu po polovima. Prema rečima visokog vojnog zvaničnika pri Komandi SAD-a za obuku i doktrinu koji je bio uključen u proces odlučivanja o ovom pitanju, glavni razlog za okončanje integrisane obuke polova je percipirani problem "bratimljenja između žena i muškaraca vojnika i vojnikinja, čime je umanjivana muška ekskluzivnost i samim tim i muškost kao osobina neophodna za vojsku". Međutim, javna priča je fokusirana na verovanju da je prisustvo žena spustilo standarde osnovne obuke, čime je obuka muškaraca postajala lakša, a što je u najboljem slučaju bio u stvarnosti tek sekundarni problem.

Radna grupa o ženama u vojsci pri Ministarstvu odbrane 1988. je preporučila za primenu tzv. "pravilo rizika"[24] kojim bi se zabranio pristup ženama u jedinice i na pozicije u kojima je "rizik od izlaganja direktnoj borbi, neprijateljskoj vatri, ili zarobljavanja, jednak ili veći od onog koji postoji u pomoćnim borbenim jedinicima na istoj teritoriji operacija".

Ipak, dve žene su 1989. godine bile na čelu svojih jedinica u

[23] ROTC - the Reserve Officers' Training Corps.

[24] 1988 The rule "excluded women from noncombat units or missions if the risks of exposure to direct combat, hostile fire or capture were equal to or greater than the risk in the units they supported." *http://www.nytimes.com/2009/08/16/us/16womenbox.html*, 19.01.2017.

borbi u Panami. Prva žena je komandovala ratnim brodom 1990. godine. Najveći prodor se desio u 1991. godini, u ratu u Persijskom zalivu, kada je veliki broj žena sa svojim jedinicama došavši u borbene zone, stvarno i učestvovao u borbama. Da nije bilo iskustvo rata u Persijskom zalivu 1991, koji je pažnju javnosti skrenuo na uspešno učešće žena i njihove dokazane kapacitete za vojnu službu, postojao bi još veći pritisak da se smanje vojne uloge žena. Zaista, taj Zalivski rat povećao je politički pritisak da se uklone prepreke koje imaju žene za angažovanje u borbi. To je jasno dovelo do direktnog ukidanja zakona iz 1948. koji je zabranjivao ženama pristup borbenim avionima i doprineo otvaranju i pomorskih borbenih brodova za žene. Povrh toga, pogodna klima za ove promene bilo je i već prilično promenjeno društvo, koje se kretalo ka rodnoj ravnopravnosti prolazeći kroz dramatične kulturne i strukturne trendove.[25]

Politika Ministarstva odbrane o postavljanju žena je nastavljena u tri faze – prva sa fokusom na avijaciju, zatim na borbenim zadacima pri mornarici, i odnedavno, na kopnenim borbenim zadacima. U aprilu 1993. godine, nakon što je Kongres ukinuo zakon kojim je zabranjeno ženama da budu postavljene u službu na borbenim avionima, tadašnji sekretar odbrane Aspin usmerio je oružane snage ka cilju da se ženama omogućila dodatna profesionalna specijalizacija i zadaci. Posebno, žene su došle u obzir da budu birane za borbene zadatke u avionima koji učestvuju u borbi. Sekretar Aspin je takođe usmerio sekretara mornarice da otvori još pozicija za žene na neborbenim plovilima i da razvije propise kojima bi ukinuo ograničenja postavljanja žena po Zakonu o mornarici. Ostalo je jedino da žene ne bi trebalo da budu dodeljene jedinicama koje su angažovane u direktnim kopnenim borbama.

Kongres je omogućio drugu fazu u novembru 1993. godine, kada je ukinuo ograničenja iz Zakona o mornarici. Zakon iz novembra 1993. godine takođe zabranjuje otvaranje dodatnih borbenih položaja za žene bez dozvole Kongresa. Taj Zakon zahteva da se 30 dana unapred podnesu predložene izmena politike raspoređivanja žena u borbenim jedinicima, borbenim avionima i borbenim brodovima i 90 dana unapred u pogledu bilo kakve promene vezane za "Politike isključenja iz direktnih kopnenih borbenih dejstava". Sekretar odbrane je podneo tri takva izveštaja. Traženo je otvaranje za žene položaja u borbenoj avijaciji i dodatne pozicije na neborbenim brodovima 21. januara 1994. godine. Već narednog meseca, četvrtog februara 1994. godine, Kongres je obavešten o namerama ovog ministarstva da se ženama omogući da budu stalno dodeljene površinskim borbenim plovilima kao rezultat ukidanja Zakona o isključenju boraca u mornarici. Ta promena je otvorila više od 136.000 novih radnih mesta

[25] W. M. Segal.

u mornarici i za muškarce i za žene. U isto vreme Kongres je ustanovio važne smernice za integraciju žena u prethodno nedostupna zanimanja, kada je takođe traženo od Sekretara odbrane: a) da obezbedi da se kvalifikacija i kontinuitet u oblastima rada u vojnoj službi procenjuju na osnovu zajedničkih, odgovarajućih standarda performansi, a ne po osnovu rodne pripadnosti, b) da se uzdržava od korišćenja rodnih kvota, postizanja rodnih ciljeva, ili "plafona", izuzev ako je izričito ovlašćen od strane Kongresa, i c) da se uzdržava od promena standarda zanimanja koji jednostavno povećavaju ili smanjuju broj žena u oblastima rada u vojnoj karijeri.

Sledeći korak je usledio u januaru 1994. godine, kada je sekretar odbrane objavio definiciju direktnih kopnenih dejstava i s tim u vezi "pravilo zadatka"[26] i najavio da je ukinuo "pravilo rizika"[27], s tim da to sve stupa na snagu 1. oktobra, 1994. godine. Direktna kopnena borbena dejstva su bila definisana kao angažovanje koje podrazumeva kontakt sa neprijateljem na terenu, sa pojedinačnimoružjem ili oruđem koje opslužuje posada, kada su izloženi neprijateljskoj vatri i sa velikom verovatnoćom direktnog fizičkog kontakta sa osobljem neprijateljske sile. Direktna kopnena borbena dejstva se odvijaju duboko unutar bojnog polja prilikom lociranja i približavanja neprijatelja kako bi ih porazili vatrenim dejstvima, manevrima ili u taktikama iznenađenja i šok efektima. Memorandum je takođe naložio da ovo uputstvo može biti korišćeno samo da proširi mogućnosti za žene i da se ne može koristiti za ukidanje jedinica ili pozicija (službi) koje su ranije bile otvorene za žene.

Kongres je 28. jula 1994. godine bio obavešten da će „pravilo rizika" Ministarstva odbrane[28] biti ukinuto i da će službe otvoriti dodatne neborbene pozicije i karijerne oblasti za žene, s tim da stupe na snagu, i počnu da se primenjuju od 1. oktobra 1994. godine. Ova smernica je uspostavila okvir za zapošljavanje žena u kom okviru Ministarstvo i sada radi. U okviru sadašnje politike, žene imaju pravo da budu razmeštene na sve pozicije za koje su kvalifikovane, osim što su isključene iz zadatka pri jedinicama ispod nivoa brigade, čija je osnovna misija da se uključe u direktne kopnene borbe. Rezultat ovih zakonskih i političkih promena u periodu od 1992-1994. godine je dvostruk: prvo, otvorena su za žene nova radna mesta i stručna zaduženja, i drugo, jedinice koje su ranije bile

[26] 1994 Sekretar odbrane je opozvao pravilo rizika, rečima, "Vojna lica su podobna za raspoređivanje na sve pozicije za koje su kvalifikovani osim što će žene biti izuzete od zadataka u jedinicama ispod brigadnog nivoa čija je primarna misija da budu angažovani u direktnim kopnenim borbama."

[27] K.N. Kamarc, *Women in Combat: Issues for Congress*, Congressional Research Service, Informing legislative debate since 1914, December 1996.

[28] DoD – the Department of Defence

zatvorene za žene zbog pravila rizika, postala su otvorena za žene.[29]

Kraj Hladnog rata[30] je smanjio potražnja za vojnim osobljem. Moguća posledica bi bila usporavanje (pa čak i ukidanje) trendova ka povećanim vojnim ulogama za žene u SAD da iste godine nije bilo iskustvo rata u Persijskom zalivu[31] sa pažnjom javnosti usmerene na uspešno učešće žena. Postojao bi nesumnjivo veći pritisak da se smanje vojne uloge žena. Ali, Zalivski rat je povećao politički pritisak u suprotnom pravcu, da se uklone prepreke koje imaju žene u borbi. To je dovelo do direktnog ukidanja zakona iz 1948. koji je zabranjivao ženama pristup borbenim avionima i doprineo otvaranju pomorskih borbenih brodova, ali klima za ove promene je promenjeno društvo, koje je prolazilo kroz dramatične kulturne i strukturne trendove na svom putu ka rodnoj ravnopravnosti.[32]

3.2. Švedsko iskustvo[33]

Uprkos rodnim ograničenjima u vojnoj profesiji, žene su bile prisutne u švedskim odbrambenim snagama još od 19. veka, radeći kao kuvarice i adminstrativno osoblje, a ostalo je zabeleženo da su radile i na proizvodnji čaura. I danas, većina žena u švedskim oružanim snagama se zapravo i dalje nalazi izvan vojne struke, i one rade kao sekretarice, tehničarke, kuvarice i menadžerke. Vojna profesija je bila poslednje muško zanimanje i muški monopol koji je kao takav ukinut na švedskom tržištu rada.[34] Pored toga, vojska predstavlja arhetipski simbol muškosti karakterisan fizičkom snagom i agresivnošću. Švedska je primer, kako promena propisa, kojim se garantuje rodna ravnopravnost postaje faktor promena rodnog sastava oružanih snaga. Naime, efekti švedske politike rodne ravnopravnosti otvorili su vrata ženama u vojnoj profesiji kao jednom od poslednjih bastiona muškosti na švedskom tržištu rada. Zahtevi koji proističu iz politike rodne ravnopravnosti ukazuju na značaj povećanja rodne ravnopravnosti i veći broj žena u vojnoj profesiji. Ipak, u 2006. godini, švedski muškarci u vojnoj profesiji su i dalje ogromna većina i čine više od 95 procenata.

---

[29] M.C. Harrell, L.L. Miller.

[30] Iako je kraj Hladnog rata naziv za čitav period, kao njegov simboličan kraj smatra se 1991 godina kada se raspao Sovjetski Savez.

[31] Persijski ili Zalivski rat vođen 1991 godine je sukob između Iraka i koalicionih snaga 34 države pod mandatom Ujedinjenih nacija i vođstvom Sjedinjenih Država sa ciljem da se proteraju iračke snage koje su okupirale Kuvajt.

[32] W.M. Segal.

[33] L. Pettersson *et. al.*, „Changing Gender Relations: Women Officers' Experiences in the Swedish Armed Forces", *Sweden Economic and Industrial Democracy* **2/2008, 192-216.**

[34] *Ibid.*, 193. F. Sundevall, „The obvious exception, the military professions and questions of women's qualification to state service", *Militärhistorisk tidskrift,* 2006, 87-119.

Sve do 1980. godine, vojna profesija u Švedskoj je bila rezervisana isključivo za muškarce, a pitanje žena u vojnoj profesiji bilo je predmet političke debate tokom većeg dela dvadesetog veka. Komandant vazduhoplovstva zatražio je dozvolu od kralja Švedske za zapošljavanje žena na vojnim položajima u tom rodu 1969. godine. Inicijative su dakle došle iz same vojne strukture, konkretno od komandanta vazduhoplovstva, ali i sa "spoljne strane", od Vlade koja je zahtevla doslednu primenu švedskih politika rodne ravnopravnosti. Zahtev komandanta vazduhoplovstva je bio motivisan nedostatkom muške radne snage u vazduhoplovstvu, a ne željom za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Ideja je bila da se žene zaposle na neborbenim pozicijama, čime bi se muškarci oslobodili za učešće u borbenim dejstvima, pa je ministar odbrane tvrdio da bi trebalo da se oficiri u vojsci smatraju kao bilo koji drugi državni funkcioneri i da rodna pripadnost ne treba da bude osnov za isključenje žena. Fokusiranje na uklanjanje formalnih rodnih prepreka, efekti švedskih zakona i politika jednakih mogućnosti kao i pritisak za povećanje rodne ravnopravnosti u organizaciji oružanih snaga može se smatrati uspešnom kombinacijom.

Kada je prva švedska žena ušla u vojnu profesiju, 1980. godine, Zakon o jednakim mogućnostima je regulisao švedsko tržište rada. Cilj ovog zakona je bio da se unaprede jednaka prava žena i muškaraca kada je u pitanju zapošljavanje i uslovi rada. Zakon o jednakim mogućnostima iz 2005. imao je za primarni cilj da se poboljšaju uslovi za žene u radnoj sferi života. Dozvoljavanje ženama da uđu u vojnu profesiju se smatra praksom inkluzije i postepenog uklanjanja tvrdo postavljenih rodnih granica.

Konačne restrikcije su uklonjene 1989. i do 2000. godine, žene su postale ne samo oficirke, već i komandantkinje tenkovskih jedinica, pomorskih brodova i pilotkinje borbenih aviona. Međutim, oficirke i dalje predstavljaju upečatljivu manjinu. Neki zadaci u švedskim oružanim snagama, na primer informacije o vremenu, vrše skoro u potpunosti oficirke, dok su piloti, na primer, uglavnom svi muškarci. Pored toga, muškarci su mnogo više zastupljeni u višim činovima, a žene u nižim. Ženska iskustva seksualnog uznemiravanja, diskriminacije i osećanja da nisu u potpunosti prihvaćene se ponavljaju, i 84% oficirki su izjavile da su doživele seksualno uznemiravanje u vojnoj organizaciji[35].

Rodni odnosi se sastoje od konkretnih odnosa između muškaraca i žena u stvarnom životu, ali i onih više simboličkih odnosa koji obuhvataju konstrukcije muškaraca/muškosti (maskuliniteta) i žena/ženskosti (femininiteta). Ono što je u Švedskoj ostalo sporno je mišljenje da su žene inferiornije u odnosu na muškarce kada je reč o fizičkim mogućnostima/dostignućima, ali ono što je nesumnjivo postignuto jeste

[35] F. Sundevall, 87 -119.

njihovo profesionalno prihvatanje na individualnom planu. Kada žena uđe u organizaciju kojom izraženo dominiraju muškarci, one primenjuju različite strategije da se izbore sa svojim manjinskim statusom i svim nepovoljnostima koji on nosi sa sobom. Primarni cilj prve generacije vojnikinja je i bio da budu prihvaćene na indvidualnom nivou, tj. da budu tretirane kao „jedan od momaka". Cena za to je uglavnom sadržala dve komponente, postizanje rezultata jednakih (po mogućstvu čak boljih) na fizičkom planu i testovima na atletskoj stazi i gimnastičkoj dvorani, čime bi se direktno pobijale predrasude o ženskoj fizičkoj inferiornosti. Drugi deo cene je bilo u domenu međuljudskih odnosa i sastojao se od prilagođavanja, ne uvek prijateljskom muškom vojničkom ambijentu, pa i raznim provokacijama muškaraca kojima koleginice u uniformi nisu uvek bile po volji, kao što su omalovažavanje, grubo seksualno eksplicitno ponašanje i način komunikacije, i slična ponašanja koja nose poruku, "ako ne možeš podneti vrućinu, ne prilazi šporetu". Neki muškarci naime, mogu smatrati da je već i samo prisustvo žena neka vrsta pretnje, na koju se odgovara pokušajima da se učvrste i potvrde tradicionalno postojeći rodni odnosi i stereotipno uspostavljeni oblik dominirajuće muškosti. Mnoge žene su zbog toga odustale. Ali ipak, za mnoge druge, "prženje na toj plotni" bio je podsticaj ne samo da izdrže, već i da postižu najbolje moguće profesionalne rezultate. A sve one su znale da plakanje, žalbe, pritužbe i traženje pomoći od pretpostavljenih, i slične reakcije ne dolaze u obzir. Shvatile su (i prihvatile) da žena mora da se na razne načine dokazuje u toj areni muške tradicionalne kulture i žargona.

Ali te nekadašnje dvadesetogodšnjakinje, one koje su opstale i napredovale u vojnoj karijeri, danas su oficirke visokog ranga koje su promenile svoje shvatanje rodnih odnosa. Perspektiva mladih vojnikinja sa ciljem individualnog opstanka u muškom vojnom ambijentu zamenjena je strukturalnom perspektivom, kojom dominira preispitivanje osnovnih aspekata rodnih odnosa u oružanim snagama. Njihov cilj više nije lični opstanak i napredak u oružanim snagama, koji su uostalom postigle, već preispitivanje legitimiteta dominacije muških normi u toj organizaciji. Ova tranzicija, od pojedinačne do strukturalne perspektive, menja njihov način odnošenja i ponašanja u oružanim snagama. Do prihvatanja pojedinki kao žena oficira se uopšte ne dolazi lako, ali to je mnogo lakše nego preispitivanje tradicionalno utvrđenih rodnih odnosa u oružanim snagama. Kao posledica toga, one više ne žele samo da se prilagode na *status quo* situaciju, već umesto toga smatraju da je vojna organizacija ta koja treba da se promeni kako bi se žene u potpunosti uključile u vojnu profesiju pod zaista jednakim uslovima.

3.3. Izraelsko iskustvo

U Izraelu je ekspanzija uloge žena u vojsci, počela u vreme druge polovine sedamdesetih, tj. kratko ili ubrzo pošto je država imala poslednji masivni ratni sukob sa udruženim arapskim susedima (Jom Kipur rat 1973[36]). Do januara dvehiljadite, stvari su napredovale do tačke da je Kneset (izraelski Parlament) formalno, zakonski otvorio sve vojne jedinice ženama.[37]

U poslednjih nekoliko godina, "Izraelske odbrambene snage" (Israeli Defence Forces, skraćenica: IDF) su skrenule pažnju svetske javnosti znatnim obimom ženske vojne integracije, mogućnostima napredovanja i opštim statusom izraelskih žena u vojsci. Žene regruti imaju sve veći spektar vojnih dužnosti i mnoge borbene jedinice zavise od službe žena vojnika kao radarskih monitora, kontrolora saobraćaja, informatičko računarskih poslova, vojnih instruktora, graničara, mnogih drugih sličnih zaduženja[38]. Zaista, time se Izrael izdvaja od većine drugih zemalja, jer izraelska vojska ima potrebu da vojni rok služe muškarci i žene. Ovo se u velikoj meri razlikuje od sistema dobrovoljne prijave za služenje vojnog roka na osnovu samoizbora, tako da izraelska vojska tretira žene i muškarce slično. U Izraelu i ženska i muška deca odrastaju sa saznanjem da će jednog dana postati vojnici.[39] Međutim, iako većina Izraelaca oba pola služe u IDF i dele zajedničko vojno iskustvo, ni regrutacija nije u stvari univerzalna a i vojnička iskustva muškaraca i žena su donekle ipak različita. Pre svega, udate žene, trudnice, majke i pripadnice nekih izrazito religioznih grupacija su izuzeti iz službe, što je rezultiralo razlikom između broja muškaraca i žena koji služe u vojsci. Zbog toga izraelska vojska obuhvata 65% sposobnih jevrejskih žena u odnosu na 75% sposobnih jevrejskih muškaraca. Osim toga, dužina obaveznog vojnog roka je različita za muškarce i žene, žene služe vojsku dvadeset četiri meseca, dok muškarci služe trideset šest meseci. Po završetku vojnog roka, većina žena praktično više nema vojnu obavezu u rezervi, dok većina muškaraca provedu skoro ceo životni vek kao deo aktivne rezerve (iako je to slučaj praktično sa samo oko 50% muškaraca). Tokom služenja vojnog roka, žene čine samo 19% graničarske straže, 31% vazduhoplovstva, a 34% mornaričkih snaga. Dok su 88% vojnih

[36] Yom Kippur rat od 6. do 26. oktobra 1973.

[37] M.V.Creveld, „The Great Illusion: Women in the Military Millennium", *Journal of International Studies*, 2/2000, 436.

[38] S. Cohen, Stuart, „Military service in Israel: No longer a cohesive force?", *Jewish Journal of Sociology* 1-2,/1997, 5-23.

[39] A.S. Harel, S.D. Tekoah, „Bringing Women's Voices Back, Conducting Narrative Analysis in IR", *International Studies Review* 18/2016, 174.

zanimanja otvorene za žene, žene još uvek zauzimaju samo 69 procenata tih vojnih položaja, 20 procenata položaja karijernih vojnika, 25 procenata oficira, i 34 procenata svih IDF vojnika (zvanični podaci iz 2010)[40]. Ogromna većina žena u IDF služe u tri neborbena korpusa, Omladinskom, Obrazovnom i Ađutantskom korpusa (administracija), a sva tri u svom sastavu sadrže više od 80 procenata žena (zvanični podaci iz 2010)[41]. U IDF, borbene uloge su među najcenjenijim pozicijama i taj visoki prestiž iz vojske se prenosi u civilni život, u kome kvalitet civilne karijere u velikoj meri zavisi od važnosti vojnih uloga obavljanih tokom služenja vojnog roka i visine dobijenih ocena.

Čisto borbeni zadaci su ipak mali deo angažovanja IDF. Samo 20% muškaraca vojnika i samo 2 do 3 procenta žena vojnika u IDF su vojnici na borbenim zadacima,[42] i to isključivo na dobrovoljnoj osnovi, tj. po sopstvenoj prijavi.[43] Većina vojnika, u stvari, ne služe na borbenim položajima. Ipak, izraelska vojna kultura najviše ceni osobine koje su važne za borbena dejstva, posebno one koje se smatraju tradicionalno maskulinim: fizička snaga, psihička nadmoć i agresivnost.

Čak i u oblasti borbenih dejstava u kojima raste broj žena sa porastom novootvorenih borbenih formacijskih pozicija namenjenih ženama, borbena iskustva žena vojnika i dalje se razlikuju od iskustava muškaraca. Ukazuje se da je pomeranje žena ka borbenim ulogama, kao što su dužnosti u artiljerijskim korpusima, pešadiji, inženjerskim jedinicama i u obaveštajnoj oblasti, uglavnom simbolična, jer je većina pravih borbenih uloga i dalje ograničena i namenjena muškarcima[44]. Većina tih redefinisanih i rodno integrisanih borbenih uloga su manje prestižne i marginalne u funkcionisanju vojske. Politika mobilizacije pokazuje da je ono što se naziva "univerzalna" regrutacija mnogo više selektivna nego univerzalna, kada je ženska populacija u pitanju. Zaista, pre svega manji je broj regrutovanih žena, a one koje su regrutovane usmerene su na vojne položaje za koje se smatra od strane IDF da su rodne odgovarajuće.

Uprkos različitom učešću prema polu, ipak je činjenica da većina jevrejskih žena i svi jevrejski muškarci u Izraelu služe u IDF. Žene i muškarci najčešće služe u veoma različitim pozicijama u vojsci. IDF poseduje minucioznu rodnu podelu dužnosti, isključuje žene iz tvrdog vojnog jezgra borbenih položaja koje čine pešadijske, tenkovske i

[40] IDF Official Blog. 2010, *www.idfspokesperson.com,* 18.02. 2011.
[41] *Ibid.*
[42] *Ibid.*
[43] A.S. Harel, S.D. Tekoah, 174.
[44] N. Rimalt, „Women in the sphere of masculinity: The double- edged sword of women's integration in the military", *Duke Journal of Gender Law & Policy* 2/2007, 1097.

izviđačke jedinice, usmeravajući jednu trećinu žena u kancelarijske ili različite administrativne pozicije[45]. Ova podela širi se i na očekivanja u ponašanju, na naglašavanja razlika između muškaraca i žena i na jačanju rodno zasnovane nejednakosti. Interesantno je da vojni diskurs jasno sadrži očekivanja od žena vojnika, da u vojne baze unesu "simboličan dodir sa domom"[46]. U skladu sa tim proizilazi važan zahtev od žena u vojsci da podižu moral muškaraca vojnika i da naprave u vojsci "dom daleko od kuće."[47] Svrha žena u vojnim bazama, dakle, nije ograničena samo na njihove službene vojne dužnosti, već obuhvata i stvaranje atmosfere u kojoj će se muškarci vojnici osećati udobnije, podržani i ohrabreni.[48]

4. Zaključak

Nesumnjiv je uticaj antidiskriminativnih zakona koji sadrže simetričnu normativnu regulativu društvenih položaja žena i muškaraca u ovim domenima, pa i u oružanim snagama. Snagu zakona kao faktora koji doprinosi povećanju žena u oružanim snagama upotpunjuju i zakonske promene koje predviđaju dobrovoljno služenje vojnog roka i profesionalizaciju vojske. Dobrovoljni sistemi služenja vojnog roka imaju tendenciju da budu više rodno inkluzivni od regrutnih sistema. Kod sistema dobrovoljnog prijavljivanja za služenje vojnog roka povećano je učešće žena. Što je više vojska neke zemlje profesionalno orijentisana, to je ženama u tim vojskama lakši i ulazak, i napredovanje i pristup brojnijim položajima.[49]

Treba još dodati da je interesantno mišljenje muškaraca o služenju vojske zajedno sa ženama. Iz intervjua sa muškarcima u američkim i norveškim vazdušnim snagama zaključuje se da muškarci u obe zemlje imaju pozitivan odnos prema ženskim članovima vojske, i čak, da će većina radije služiti u mešovitim nego čisto muškim jedinicama. Oni su se složili da žene predstavljaju dragoceni resurs, ali koji je oslonjen na dva različita koncepta ravnopravnosti. Naime, dok su se Norvežani sistematski zalagali za jednak tretman polova, američki ispitanici su

[45] O. Sasson-Levy, „Contradictory consequences of mandatory conscription: The case of women secretaries in the Israeli military", *Gender & Society* 4/2007, 481-507.

[46] N. Berkovitch, „Motherhood as a national mission: The construction of womanhood in the legal discourse in Israel", *Women's Studies International Forum* 5-6/1997, 605-19.

[47] N. Yuval-Davis, „Front and rear: The sexual division of labor in Israeli army", *Feminist Studies* 11/1985, 663.

[48] O. Hauser, „We Rule the Base Because We're Few: Lone Girls in Israel's Military", *Journal of Contemporary Ethnography* 6/2011, 623–651.

[49] Z. Mršević, Žensko pravo na uniformu, *Politika, http://www.politika.rs/scc/clanak/371346/Pogledi/Zensko-pravo-na-uniformu* 04.01.2017.

naglasili važnost stvaranja jednakih mogućnosti za žene.[50]

Vojno učešće žena teži da se poveća u sistemima dobrovoljnog pristupa kao i kada dolazi do društvenih promena u pravcu veće rodne ravnopravnosti. Generalno, moderne nacije koje imaju dobrovoljni sistem regrutovanja vojnog osoblja (posebno Kanada, Velika Britanija i Sjedinjene Države) su povećale vojnu ulogu žena brže od onih sa sistemom obavezne regrutacije. Što je veći procenat muških regruta u aktivnim oružanim snagama jedne zemlje, to je manje žensko numeričko[51] i kvalifikovano[52] prisustvo. Što se više bliži masovnom formatu vojske, nivo ženske reprezentacije je niskog nivoa. Što je veći procenat obaveznog regrutovanja muškaraca u aktivnim oružanim snagama zemlje, brojčano je niža zastupljenost žena i u tim oružanim snagama niži je nivo rodne inkluzivnosti.

Zorica Mršević, PhD,
Principal Research Fellow, Institute of Social Sciences, Belgrade
Svetlana Janković, LL.M.,
Lieutenant Colonel, Institute for Strategic Research, Belgrade

PARTICIPATION OF WOMEN IN MODERN ARMED FORCES

Summary

The article exposes the expanded participation of women in modern armed forces. It is noted that since women started in the seventies to enter the army with full military, professional status, the historical pattern of masculine exclusivity of armed forces was challenged. This process was treated as even more profound transformation since the introduction of nuclear weapons, while sceptics doubt in it as potentially dangerous for national defense. There is presented the history of women's participation in the armed forces of the twentieth century world wars, as well as the

[50] E. Gustavsen, „Equal treatment or equal opportunity? Male attitudes towards women in the Norwegian and US armed forces", *Acta Sociologica* 4/2013, 361–374.
[51] Prosto, brojčano izraženo prisustvo žena u sastavu oružanih snaga.
[52] Proporcija žena u višim činovima i na komandnim pozicijama.

individual experiences of countries with prominent proportion of women in the composition of their armed forces, namely the United States of American, Swedish and Israeli experience. It is noted that women in the composition of the armed forces of contemporary world are no longer just a temporary change. In spite of the fact that sometimes they still suffer the unequal soldier status, and in spite of still somewhere existing professional segregation and cultural discrimination, women are no longer peripheral to the military organization since their role is increasingly widening, until the abolition of the last bans of participation of women in combat.

Keywords: Women in the military, women in the world wars of the twentieth century, the US, Sweden, the Israeli experience, contribution to the increased participation of women in the military profession